

Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper

Titel:
Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper

Udgiver:
Skov- og Naturstyrelsen 1993

Udarbejdet af:
Skov- og Naturstyrelsens økologiske kontor

Omslag:
Bo Fischer

Grafisk tilrettelæggelse:
Poul Juul

Tryk:
Schultz Grafisk A/S, København

Oplag:
3000 eksemplarer

Pris: 25 kr. incl. moms.
Sælges i Skov- og Naturstyrelsen
samt via boghandlerne

ISBN: 87-601-3897-1
Publikationen kan citeres med kildeangivelse
Redaktionen afsluttet juni 1993

Skov- og Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø
Telefon 39 27 20 00

Indhold

1. Vejledningens indhold og formål	7
2. Registreringen af de beskyttede naturtyper	9
2.1. Indledning	9
2.2. Beskyttelsens ikrafttræden	10
2.3. Søer	11
2.4. Vandløb	13
2.5. Heder	13
2.6. Moser og lignende	15
2.7. Strandenge og strandsumpe	18
2.8. Ferske enge	20
2.9. Overdrev	24
3. Omfang og formkrav til amternes registrering.	28
Bilag 1:	30
Bekendtgørelse nr. 572 af 25. juni 1992 om beskyttede naturtyper og sten- og jorddiger.	
Bilag 2:	33
Cirkulære nr. 128 af 13. juli 1993 om registrering af beskyttede naturtyper samt om indsendelse af oplysninger til Skov- og Naturstyrelsen.	
Bilag 3:	35
Bekendtgørelse nr. 361 af 4. juni 1993 om undtagelse af de ferske enge, som efter Tøndermarskloven er udlagt i omdrift, fra den generelle beskyttelse i naturbeskyttelseslovens § 3.	
Bilag 4:	36
Litteratur	

1. Vejledningens indhold og formål

Lov om naturbeskyttelse

Lov nr. 9 af 3. januar 1992 om naturbeskyttelse trådte i kraft den 1. juli 1992.

Beskyttede naturtyper

Ifølge den nye lovs § 3 er som hidtil søer, vandløb, heder, moser, strandenge og strandsumpe beskyttede. Herudover er som noget nyt ferske enge og overdrev blevet inddraget under beskyttelsesordningen og størrelsesgrænserne for de hidtil beskyttede naturtyper er blevet nedsat og harmoniseret. Endvidere er sten- og jorddiger blevet beskyttet jf. lovens § 4. Sten- og jorddiger og registrering samt udpegning heraf vil blive behandlet særskilt i en kommende vejledning om registrering og udpegning af sten- og jorddiger.

Bekendtgørelse om beskyttede naturtyper m.v.

Loven suppleres af en række bekendtgørelser, hvor der i denne sammenhæng især skal henvises til bekendtgørelse nr. 572 af 25. juni 1992 om beskyttede naturtyper og sten- og jorddiger m.v. («naturtypebekendtgørelsen»). Bekendtgørelsen indeholder bl.a. bestemmelser om visse undtagelser fra beskyttelsesordningen for de ovennævnte naturtyper m.v. Denne bekendtgørelse er optrykt som bilag nr. 1 til vejledningen. Endvidere er udsendt en generel vejledning om naturbeskyttelsesloven, som bl.a. indeholder retningslinier om lovens administration.

Vejledning om naturbeskyttelsesloven

Cirkulære om registrering af beskyttede naturtyper m.v.

Ifølge naturbeskyttelseslovens § 7 kan miljøministeren fastsætte regler om registrering af de beskyttede naturtyper. I medfør af denne bestemmelse har Miljøministeriet udstedt cirkulære nr. 128 af 13. juli 1993 om registrering af beskyttede naturtyper og om indsendelse af oplysninger til Skov- og Naturstyrelsen («registreringscirkulæret»), hvor kravene til amtskommunernes registrering af de beskyttede naturtyper er fastlagt. Cirkulæret er optrykt som bilag nr. 2.

Registreringen er uden retsvirkninger

Forespørgselsordningen

Registreringen af de beskyttede naturtyper er et arbejdsredskab for amtskommunerne ved administrationen og håndhævelsen af beskyttelsesordningen. Registreringen er ikke afgørende for, om et areal er beskyttet efter lovens § 3, og registreringen har derfor ingen retsvirkninger for ejere m.fl. Endvidere bemærkes, at forespørgselsordningen og den dertil knyttede 4 ugers frist, jf. »naturtypebe-

Oplysningspligt

kendtgørelsens« § 8, ikke vedrører registreringen af de beskyttede naturtyper som sådan, men alene angår tvivlsspørgsmål om hvorvidt et areal eller en foranstaltning er omfattet af beskyttelsesordningen. Registreringen vil bl.a. være et hjælpemiddel i forbindelse med besvarelsen af sådanne forespørgsler. Det skal endelig understreges, at lodsejere der i øvrigt beder om oplysning om, hvorvidt dele af deres ejendom er omfattet af amtskommunens registreringer, f.eks. i forbindelse med ejerskifte, bør have svar herpå.

Naturtypedefinitioner

Registreringsvejledningen udbygger og præciserer naturtypedefinitionerne i forhold til det, som er angivet i den generelle vejledning om naturbeskyttelsesloven. Registreringsvejledningen supplerer således i denne henseende den generelle vejledning som grundlag for amtskommunernes administration af lovens § 3.

Førstegangs registrering

Formålet med denne vejledning er at sikre, at amtskommunerne på en ensartet måde gennemfører en landsdækkende registrering af de beskyttede naturtyper. I medfør af § 1 i »registreringscirkulæret« skal amtsrådet foretage en førstegangs registrering af de beskyttede naturtyper på grundlag af denne vejledning. Registreringen skal være gennemført inden 1. maj 1995, jf. cirkulærets § 1, stk. 4. Vejledningen har karakter af en teknisk vejledning – et arbejdsredskab for hvorledes de enkelte naturtyper i praksis skelnes fra hinanden og fra de ikke-beskyttede arealer, samt hvorledes registreringen af naturtyperne herefter bør foretages.

Vedligeholdende registrering

Det skal fremhæves, at registreringen af de beskyttede naturtyper må betragtes som en løbende proces, hvor førstegangs registreringen præciseres og forbedres i takt med amtskommunernes vedligeholdende registreringsarbejde. Det kan således ikke udelukkes, at der ved førstegangs registreringen medtages visse arealer, som senere viser sig ikke at være beskyttede. F.eks. kan det i nogle tilfælde i forbindelse med selve registreringsarbejdet være vanskeligt at afgøre med sikkerhed, om arealer på baggrund af deres dyrkningshistorie opfylder kriterierne for beskyttede ferske enge. Det kan heller ikke udelukkes, at førstegangs registreringen i visse tilfælde ikke medtager arealer, der er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3.

2. Registreringen af de beskyttede naturtyper

2.1. Indledning.

Beskyttede naturtyper

I henhold til naturbeskyttelseslovens § 3 er følgende naturtyper beskyttet, når de anførte størrelsesgrænser er opfyldt:

Søer

Søer er beskyttede, når de er på 100 m² og derover.

Søer, der er mindre end 100 m² er ligeledes beskyttede, hvis de indgår som en del af et beskyttet vandløb, eller når de ligger i en af de beskyttede naturtyper, hvis det samlede areal er 2500 m² eller derover.

Heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe, ferske enge og overdrev

Heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe, ferske enge og overdrev er beskyttede, når de er på 2.500 m² og derover.

Naturtyper af den ovennævnte art, der er mindre end 2500 m², er tillige beskyttede, hvis de støder op til eller indgår i arealer, såkaldt mosaik, med andre beskyttede naturtyper, og det samlede areal er 2500 m² eller derover. Moser og lignende, som er mindre end 2.500 m², er også omfattet, såfremt de ligger i forbindelse med en sø på 100 m² og derover eller et beskyttet vandløb.

Vandløb

Beskyttet ifølge loven er endvidere alle vandløb, således som de er udpeget af amtsrådene og godkendt af miljøministeren.

Definition af beskyttede naturtyper

For de terrestriske naturtyper (dvs. heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe, ferske enge og overdrev) gælder, at de defineres ud fra en konkret vurdering på baggrund af en række kriterier. Hovedvægten vil oftest ligge på vegetationen, men også jordbund, fugtighedsforhold, beliggenhed og nuværende og tidligere drift vil indgå i vurderingen af, om et areal er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Vegetation, jordbund, fugtighed, beliggenhed, drift

Mellem de fleste af de beskyttede naturtyper er der i mange tilfælde jævne og glidende overgange f.eks. fra eng til mose. Disse overgange kan bero på helt lokale variationer i jordbundens type og vandindhold. Ved arealberegningen af sådanne komplekser af forskellige naturtyper

Arealberegning

Sammenhængende areal

lægges det samlede sammenhængende naturareals størrelse til grund for beskyttelsen, jf. lovens § 3, stk. 2.

Med sammenhængende areal forstås et område, som i naturbeskyttelsesmæssig henseende kan karakteriseres som en funktionel helhed. Dette indebærer, at en hede, mose, strandeng, strandsump, fersk eng eller et overdrev eller kombinationer og mosaiksamfund af disse naturtyper anses for sammenhængende i naturbeskyttelseslovens forstand. Dette gælder uanset ejerforhold og uanset om området er gennemskåret af hegn, brandbælter, vildtagre, vandløb, mindre veje, små skovparceller m.v. I øvrigt må det bero på et konkret skøn i hvert enkelt tilfælde, om et areal kan anses for sammenhængende, herunder om de »fremmede elementer« er så væsentlige, at der såvel landskabeligt som biologisk ikke er tale om en helhed. Disse »fremmede elementer« må derfor udgøre en forholdsvis mindre del af det samlede areal for at arealet kan anses for sammenhængende.

Ved registreringen er det normalt uden betydning at foretage en nøjere afgrænsning mellem de enkelte beskyttede naturtyper. Det kan derimod i visse situationer ved administrationen af beskyttelsesbestemmelserne undertiden være nødvendigt at foretage en nøjere opdeling af arealet især under hensyn til den hidtidige dyrkningspraksis af området.

2.2. Beskyttelsens ikrafttræden.

Beskyttelsens indhold

Efter naturbeskyttelseslovens § 3 må der ikke foretages ændringer af tilstanden af de beskyttede naturtyper. Dette hovedprincip svarer til den beskyttelsesordning, der var gældende efter naturfredningslovens § 43 – 43 b.

Arealets tilstand til enhver tid

Den generelle beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3 omfatter, som efter de hidtil gældende regler, som udgangspunkt de arealer, der til enhver tid falder ind under bestemmelsen. Arealer kan således, som efter de hidtil gældende regler, både »vokse sig ind i« og »vokse sig ud af« beskyttelsen efter § 3.

Ferske enge og overdrev

Dette gælder også for de nye naturtyper - ferske enge og overdrev – der pr. 1. juli 1992 er inddraget under beskyttelsen. For ferske enge og overdrevs vedkommende bør det dog ved vurderingen af et areals status ved førstegang

Arealer, der var græsklædte ved lovens ikrafttræden

registreringen lægges til grund, at ferske enge og overdrev kun er beskyttet, hvis arealerne var græsklædte ved lovens ikrafttræden, uanset det pågældende areals dyrkningshistorie, jf. i øvrigt afsnit 2.8. Arealer, der ikke var græsklædte ved lovens ikrafttræden, vil dog senere kunne vokse sig ind under beskyttelsen igen. Med hensyn til de arealer, der var græsklædte ved lovens ikrafttræden, bør der ved vurderingen af, om arealet hidtil har været regelmæssigt omlagt, også indgå den anvendelse af arealet, der har været tale om inden lovens ikrafttræden. Dette er i overensstemmelse med praksis vedrørende de hidtil beskyttede naturtyper.

Byzone og sommerhusområde

For heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og overdrev, der den 1. juli 1992 ligger i byzone eller sommerhusområde, gælder lovens beskyttelsesbestemmelser ifølge § 1 i »naturtypebekendtgørelsen« kun for tilstandsændringer til landbrugsformål.

Fredskovpligtige arealer

Arealer i skove, der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, medtages i registreringen.

Søer, vandløb, moser, heder, strandenge og strandsumpe på fredskovpligtige arealer, der er mindre end naturbeskyttelseslovens størrelsesgrænser, er selvstændigt beskyttet efter skovlovens § 17, således at heller ikke tilstanden af sådanne arealer i fredskove må ændres. Disse arealer skal ikke medtages i registreringen af beskyttede naturtyper i medfør af naturbeskyttelsesloven.

I det følgende gennemgås de enkelte beskyttede naturtyper på følgende punkter:

- Beskrivelse af naturtypen
- Eksempler på naturtypen for heder, moser og lignende, ferske enge og overdrev
- Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper
- Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper
- Registrering af naturtypen.

2.3. Søer

Beskyttede søer

Søer på 100 m² og derover er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Der skal være tale om søer, damme, vandhuller, d.v.s. vandområder, hvor der har udviklet sig et karakteristisk naturligt plante- og dyreliv.

Bestemmelserne omfatter både naturligt forekommende søer og søer, vandhuller og damme, som helt eller

delvis skyldes menneskelig indsats. Det kan f.eks. være gadekær, møllesøer og andre opstemningsanlæg, færdigt udgravede grus-, ler-, tørve- og mergelgrave, vandingshuller, vildtdamme, andedamme, visse regnvandsbassiner m.v.

Temporære søer

Temporære søer er omfattet af beskyttelsen forudsat, at de ikke har indgået i omdrift og i øvrigt udgør en integreret del af et beskyttet område. Det vil f.eks. sige, at en vandfyldt lavning på en fersk eng på 2.500 m² og derover er beskyttet mod dræning uanset, at lavningen tørrer ud i sommerperioden. Vandfyldte lavninger på opdyrkede arealer eller på arealer, der i en periode er undtaget fra beskyttelsesordningen i medfør af § 2 i »naturtypebekendtgørelsen«, er således ikke omfattet af lovens § 3.

Arealberegning

Ved beregningen af arealet af en given sø skal der indgå både udstrækningen af den sammenhængende åbne vandflade og det tilstødende vådområde med en vegetation bestående af vand- og sumpplanter, (limnisk eller ydre rørsump) subsidiært det tilstødende område, der er uden landvegetation, på grund af temporær vanddækning d.v.s. temporær udtørret søbund.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Søer, som udgør en del af et beskyttet vandløb eller er beliggende i en af de øvrige beskyttede naturtyper (moser, heder, enge m.fl.), er beskyttet uanset størrelsen.

Registrering af søer

Det er ikke muligt ud fra 4 cm kort at foretage en sondring mellem søer på henholdsvis over og under 100 m². De mindste beskyttede søer på 100 m² – 500 m² vil i en række tilfælde ikke være gengivet arealtro på 4 cm kortene. De vil blot være angivet med en punktsignatur i form af en lille blå cirkel. Endvidere vil nogle af de beskyttede søer på 100 m² kunne mangle på 4 cm kortene. Hvis de små søer er omkransede og overdækkede af træer, kan de på kortene være angivet ved signaturen for en trægruppe (en lille sky). I praksis må alle angivne søer på 4 cm kortene registreres som beskyttede, medmindre luftfoto viser de er forsvundet efter 4 cm kortets udgivelse og inden beskyttelsen trådte i kraft eller registreringer i felten påviser, at en given sø er mindre end 100 m².

4 cm kort

Luftfotos

Luftfotos kan ved registreringen af søer primært anvendes til at efterprøve kortmaterialet for søer, der evt. er forsvundet eller evt. nyanlagte søer. De mindre søer kan bedst erkendes på luftfotos optaget om foråret, da en række små søer på luftfotos optaget sommer eller efterår kan være dækket af trækroner.

Feltregistrering

Ved registrering i felten skal den eventuelle variation i vandstanden over året og udstrækningen af vand- og sumpvegetation som hidtil indgå i vurderingen af en given søs arealstørrelse. Evt. trædækkede søer, som opfylder størrelseskriteriet, samt temporære søer på beskyttede arealer registreres.

Udpegning af beskyttede vandløb

2.4. Vandløb.

Vandløb, der er konkret udpegede af amtsrådene og godkendt af miljøministeren som beskyttede efter den tidligere naturfredningslovs § 43, er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne i den nye lovs § 3. Oplysninger om hvilke vandløb, der er beskyttede, kan fås fra de særlige kortblade, som amtskommunerne har udarbejdet ved henvendelse til amtskommunen eller kommunen.

Revision af udpegningen

Denne registrering af beskyttede vandløb vil kunne revideres med passende mellemrum. Der henvises til § 6 i »naturtypebekendtgørelsen«. En sådan revision forudsættes ikke at skulle ske i forbindelse med naturbeskyttelseslovens ikrafttræden og er derfor ikke omfattet af denne vejledning.

En revision skal til sin tid ske samlet for hver amtskommune.

2.5. Heder.

Hedearealer på 2.500 m² og derover er omfattet af beskyttelsen.

Byzone og sommerhusområde

For heder beliggende i byzone eller sommerhusområde gælder lovens beskyttelsesbestemmelser kun for tilstandssændringer til landbrugsformål, jf. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«.

Heder forekommer på mager jordbund, oftest bevokset med lyng og andre dværgbuske samt græsser. Heder kan være udyrkede, ekstensivt græssede eller mekanisk afhøstede områder og kan eventuelt være periodisk afbrændte.

Vegetation

De dværgbuske, som især forekommer, er hedelyng, revling, klokkelyng, tyttebær, blåbær, mose-bølle, hede-melbærris, krybende pil og arter af slægten visse. I nogle

typer hede udgør græsser og halvgræsser og laver og mosser det dominerende element i plantevæksten, hvor der så stadig er et islæt af dværgbuske. I Danmark er heden sjældent et stabilt plantesamfund, og græsning, afbrænding og hugst er ofte en forudsætning for at bevare hedens dværgbuske, krat, græsser og laver. På mange hedearaler udgør buske og træer som eg, birk, bævreasp, gyvel, ene og selvsåede nåletræer et væsentligt element i vegetationen, undertiden i form af krat.

Hedemoser

Hedemoser vil oftest være beskyttet under begrebet moser og lignende. Sondringen mellem heder, hedemoser og moser er imidlertid uden praktisk betydning undtagen i byzone og sommerhusområder, hvor beskyttelsen af heder – i modsætning til moser – er begrænset til tilstandsændringer til landbrugsformål.

Eksempler på hedetyper

Lynghede

Lyngheder er hede med dominans af hedelyng eller sjældnere klokkelyng.

Revlinghede

Revlinghede er hede med dominans af revling, med islæt af hedelyng eller andre dværgbuske.

Græshede

Græshede er hede domineret af græsser, halvgræsser, laver og mosser. Typisk findes følgende græsarter: bølget bunke, fåre-svingel, tandbælg, blåtop, sandskæg og katte-skæg.

Lav- og moshede

Lav- og moshede er hede domineret af laver, f.eks. rensdyrlav og mosser. Denne hedetype findes f.eks. i grå klit og indsander.

Tilgroning

Hede under tilgroning er hedearal med opvækst af selvsåede træer og buske af eg, bævreasp, gyvel, ene og nåletræer som f. eks bjergfyr eller skovfyr. Disse kan udgøre et væsentligt element i vegetationen og kan stedvis have karakter af mere eller mindre lukket krat. Der skal dog stadig være et vist islæt af dværgbuske for at et område kan betegnes som hede.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Der kan være jævne overgange mellem græshede og overdrev. Det gælder f.eks. mellem hedetyper, der er præget af græsser som bølget bunke, fåre-svingel, blåtop m.v. og overdrev der især i Østdanmark ofte er en pendant til den jyske hede. Der kan være jævne overgange eller mosaiksamfund mellem hede på fugtig bund og hedemoser eller moser. Sondringen mellem hede og overdrev eller hede og mose er dog, under forudsætning af, at det samlede beskyttede naturareal opfylder størrelseskriteriet, normalt uden praktisk betydning for registreringen.

Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper

Arealer med højskov eller egentlige plantager med en bundvegetation af lyngplanter er ikke omfattet af beskyttelsen. Sluttede plantager med en undervegetation af dværgbuske henregnes således heller ikke under beskyttede heder. Hedevegetation på vej- eller baneskrånninger er ikke omfattet af beskyttelsen, da de betragtes som en del af anlægget.

Afgrænsningen mellem beskyttede heder og delvis tilgroede arealer på mager bund kan være vanskelig. Der kan på beskyttede heder findes varierende mængder af kratbevoksning enten spredt over heden eller i kanten. Kriteriet for hede – og således beskyttet status – er kombinationen af en vis mængde dværgbuske under trækronerne og træbestandens sluttethed. Såfremt der på hederne indvandrer trævækster, der efterhånden opnår sluttet stand, og dværgbuskene efterhånden udgør et mere inferiørt element i biotopen, kan det indebære, at den tidligere hede har »vokset sig ud« af den beskyttede status.

Registrering af heder

Terrænbegrænsningen for arealer optaget på 4 cm kort er omkring 2.500 m². D.v.s. at arealer angivet med hede-signatur (lyserød farve) medtages i registreringen. Hede-signaturen kan i visse tilfælde angive højmose, overdrev eller klit med f.eks. marehalm. Det vil kræve brug af luftfotos og feltregistrering at skelne disse tilfælde.

4 cm kort

Luftfotos

Fra luftfotos medtages arealer på 2.500 m² og derover, hvor dværgbuskvegetation kan erkendes. Hedearealer som er lovligt tilplantet som plantager, inden beskyttelsen trådte i kraft, udtages. Heder under naturlig tilgroning er omfattet af beskyttelsen.

Feltregistrering

I felten registreres som hidtil arealer på overvejende tør, mager bund med et islæt af dværgbuske eller græs-, lav- og mosvegetation ifølge ovenstående beskrivelse.

2.6. Moser og lignende.

Moser og lignende med et sammenhængende areal på 2.500 m² og derover er omfattet af beskyttelsen. Moser og lignende er også omfattet af beskyttelsen, hvis de ligger i forbindelse med en sø på 100 m² eller derover eller et beskyttet vandløb.

Byzone og sommerhusområde

Moser beliggende i byzone og sommerhusområde er som hidtil i fuld udstrækning omfattet af den generelle be-

skyttelse, i modsætning til heder, strandenge og strandsumpe, ferske enge og overdrev, hvor kun tilstandsændringer til landbrugsmæssige formål er omfattet af beskyttelsen. Det vil således i nogle tilfælde være nødvendigt at afgøre, om et givet område må karakteriseres som mose i modsætning til f.eks. hede eller eng.

Moser og kær

Moser og lignende omfatter udyrkede eller ekstensivt udnyttede områder præget af en ferskvandspåvirket naturlig eller overvejende naturlig vegetation, som er knyttet til gennemsnitlig høj vandstand. Begrebet er en fællesbetegnelse for en række vådbundsområder med plantesamfund, der har betegnelsen efter vegetationens sammensætning f.eks. rørsump, starsump, ellesump, birkekær m.fl. eller efter vandtilførslen højmose, kærmose, vældmose. Om et område betegnes mose eller kær har ingen betydning. Rummer et areal mange typiske kærplanter eller rørsumplanter eller er det domineret af en eller få af disse, er det altid omfattet af beskyttelsen. Hvad der er typiske arter er i høj grad afhængig af jordbundsforhold, vandforsyning og evt. udnyttelse af området. Selv om der kun forekommer én art (f. eks. kæmpe-bjørneklo, stor nælde, tagrør eller høj sødgræs), kan et areal betegnes som mose, hvis jordbunden er fugtig og den pågældende plante dominerer i forhold til plantearter fra andre naturtyper.

Vandstand

Vegetation

Tørvedannelse

Moser er ofte karakteriseret ved et ujævnt overfladerelief. Moserne vil som oftest have dannet tørv eller anden organisk aflejring, men dette er ingen betingelse for, at et areal kan karakteriseres som en mose. En mose kan også være afgræsset og stadig have et stort indslag af kærplanter. Definitionen af moser sker således primært ud fra botaniske kriterier og graden af fugtighed.

Tilgroning

Moser vil ofte være under tilgroning med højt voksende urter, pilekrat m.v. som følge af ophør med landbrugsmæssig udnyttelse, en vis sænkning af vandstanden m.v.

Eksempler på mosetyper

Rørsump

Rørsump udvikles i mere eller mindre permanent vanddækkede, lavvandede områder. De domineres ofte af en tæt skov af tagrør evt. sammen med bl.a. smal- og bredbladet dunhammer, sø-kogleaks og dynd-padderok.

Fattigkær

Fattigkær er arts- og næringsfattige kær-samfund på sur eller mager bund, hvis vegetation ofte domineres af græsser og halvgræsser med et bundlag af tørvemosser og mosser. Karakteristisk er stararter og sivarter som lyse-siv, knop-siv, glanskapslet siv, desuden kæruld, soldug, tor-

mentil, kær-snerre, trævlekrone, katteskæg, klokke-ensian m.fl.

Rigkær

Rigkær er en mosetype tilknyttet næringsrigt grundvand. De har generelt et højere artsantal af tokimbladede planter end fattigkær. Rigkær kan udvikles i flere former. Overgangsrigkær er den mest almindelige mosetype i Danmark. Dominans af tørvemos vil ikke forekomme. Karakteristiske arter er maj-gøgeurt, kær-høgeskæg, toradet star, lyse-siv, knop-siv, alm. rapgræs, eng-rapgræs, alm. mjøduert, lådden dueurt, eng-nellikerod, engkarse, mose-bunke. Ekstremrigkær forekommer især på kalkrig bund.

Højmose

Højmose er et tørvedannende plantesamfund, der stort set kun får vandtilførsel via nedbøren. Karakteristiske arter er tørvemos, hedelyng, klokkelyng, tranebær, revling, kæruld, tue-kogleaks, benbræk, soldug m.fl. De fleste højmoser er ødelagt af tørvegravning og naturtypen er derfor sjælden i dag. Kantzonen, som kan bestå af højere urter og en egentlig kantskov, regnes også med til højmosen.

Skovsumpe

Skovsumpe er typisk domineret af rød-el, ask, birk eller pil. De har enten permanent åbent vand mellem træerne eller et permanent højt grundvandspejl. Bundfloraen har et væsentligt indslag af sumpplanter. Typiske arter på næringsrig bund kan være kær-mangeløv, stiv star, kær-star, gul iris, kær-svovlrød, alm. fredløs, alm. mjøduert, alm. skjolddrager, hjortetrøst, kål-tidsel, solbær, stor nælde og kær-høgeskæg. Typiske arter på næringsfattig bund kan være alm. star, grå star, smalbladet kæruld, blåtop, tormentil, lyse-siv, mose-bunke.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Det vil ofte være vanskeligt at trække en præcis grænse mellem moser og andre typer af relativt uforstyrrede og naturligt forekommende plantesamfund som enge, heder, søer, strandsumpe m.v. Da disse arealer også er beskyttede, er det biotopens samlede areal, der har betydning for registreringen.

Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper

Afgrænsningen til ikke beskyttede arealtyper vil ofte være markant synlige vegetations- eller terrænmæssige forskelle til dyrkede arealer, tilplantede skovarealer, veje, grøfter, diger, skel m.v. Om mere diffus overgang til skov skal bemærkes, at karakteren af den naturlige vegetation og jordbundens indhold af fugt vil være afgørende.

Registrering af moser

Arealer registreres som moser på 4 cm kort, når de er vist med skraveret lyseblå signatur suppleret med siv- eller tørveskærssignaturer. jfr. kortenes terrænbegrænsning på

4 cm kort

2.500 m². Moser og lignende skal også registreres, hvis de ligger i forbindelse med en sø eller et vandløb, der er omfattet af beskyttelsen. Arealer angivet med eng-signatur på 4 cm kortene (lyseblå skravering) vil, hvis det fra luftfoto eller feltbesøg er konstateret, at græsning eller høslæt er ophørt, kunne registreres som mose. Der vil være en glidende overgang mellem mose og eng i en række tilfælde.

Feltregistrering

Ved registrering i felten lægges hovedvægten på den naturlige vegetation, på fugtighedsforhold, på den nuværende drift og intensiteten heraf, samt på jordbunden (forekomst af tørvelag er dog ikke nogen nødvendig betingelse).

Luftfotos

Fra luftfotos kan registreringen suppleres med arealer, der vurderes at være moser og lign., herunder rørsumpe og skovsumpe, uanset om de fremtræder som ugræssede eller svagt græssede. I tvivlstilfælde må lokaliteten undersøges i felten.

2.7. Strandenge og strandsumpe.

Strandenge og strandsumpe, der har et samlet areal på 2.500 m² eller derover, er omfattet af beskyttelsen.

*Byzone og
sommerhusområde*

For strandenge og strandsumpe beliggende i byzone eller sommerhusområde gælder lovens beskyttelsesbestemmelser, jfr. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen« kun for tilstandsændringer til landbrugsformål.

Strandenge

Strandenge defineres som engstrækninger ved kysten. Det er relativt flade, lavtliggende og kystnære arealer med en naturlig og i nogen grad saltpåvirket vegetation bestående af græsser, halvgræsser og urter, som danner mere eller mindre sammenhængende grønsvær. I inddigede områder kan der undertiden fortsat eksistere strandenge med salttålede planter, alt afhængig af særlig jordbund og vandbevægelse.

Saltpåvirkning

Strandensbegrebet omfatter således i naturbeskyttelseslovens forstand en række varierende naturtyper, der har forskellige betegnelser efter den måde, hvorpå de er opstået og graden af saltpåvirkning. Områderne kan blandt andet betegnes som marsk, marskeng, sylteng, strandeng, strandoverdrev eller strandfælled.

Strandensflader brydes ofte af naturlige render (f.eks. loer) og ældre strandvoldsrygge. Strandenge beliggende

Overskylshyppighed

ud til kysten vil undertiden kunne blive overskyldet af havet. Overskylshyppigheden og -perioden varierer meget og vil her i landet kunne ligge mellem 10 dage pr år og 1 dag pr 10 år.

Tilgroning

I de fleste strandenge er den lave plantevækst resultatet af landbrugsmæssig udnyttelse i form af græsning eller høslæt. Ved ophør af græsning eller høslæt kan strandengen ved tilgroning med mere højt voksende planter som f.eks. tagrør, blågrøn kogleaks m.fl. udvikle sig til strandrørsump, eller til sumpskov af rødelt eller pil.

Hidtidig benyttelse af beskyttede strandengsarealer kan fortsætte i samme omfang som hidtil. Dette indebærer f.eks., at arealer, der hidtil har været omlagt regelmæssigt, fortsat kan omlægges med samme interval som hidtil, såfremt arealerne lægges ud i græs igen.

Vegetation

Strandengene strækker sig fra kysten og ind i landet. I de dele, der ligger nærmest vandet, domineres plantevæksten af en eller flere salttålende plantearter, såsom kveller, vadegræs, annelgræs, harril, strand-trehage, strand-asters, strand-vejbred, jordbær-kløver og engelskgræs m.fl. Disse plantearters hyppighed aftager gradvis ind mod de lidt højere liggende, mindre saltpåvirkede dele af strandengen. I kystområder med lav saltholdighed, f. eks. i mange fjorde, vil vegetationen ofte være domineret af mindre salttålende arter som rød svingel og krybhvene. De højere liggende arealer er oftest mindre fugtighedsprægede i lighed med tilvoksede gamle strandvolde og betegnes botanisk som strandoverdrev, der som nævnt ovenfor er omfattet af strandengsbegrebet. Her kan forekomme krat og trægrupper.

Strandsumpe

Strandsumpe defineres som områder, der ligger ved kysten, hvis vegetation er domineret af store sumplanter som tagrør, strand-kogleaks og blågrøn kogleaks. Strandsumpe forekommer ofte på de mest fugtige og eventuelt permanent vanddækkede dele af beskyttede kyststrækninger.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Begrebet strandsumpe er forskelligt fra begrebet moser og lignende. Sondringen mellem de to begreber vil imidlertid i praksis kun have betydning, hvis arealet ligger i byzone eller sommerhusområde, jfr. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«. Hvor sondringen har betydning, må den foretages på grundlag af områdernes beliggenhed henholdsvis ved kysten eller inde i landet, og i tvivlstilfælde ud fra tilstedeværelsen af salttålende plantearter. Der vil ofte

Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper

Registrering af strandenge og strandsumpe

være en glidende overgang mellem strandeng og fersk eng og strandoverdrev og overdrev. I sådanne tilfælde vil beliggenhedskriteriet om, at strandenge udgøres af de kystnære områder, være afgørende for sondringen mellem disse naturtyper.

Ind mod land afgrænses strandengen oftest af et terrænskel i form af niveauændring, hegn, skelgrøft, vej eller andet, som danner grænse for engen med dens nuværende eller tidligere udnyttelse som græsnings- eller høsletsareal.

Fra 4 cm kort registreres arealer beliggende ved kysten, som er angivet med signatur for eng (lyseblå skravering) eller marsk (lyseblå skravering med =). Strandsumpe vil ofte være angivet med sivsignatur. Fra luftfoto registreres arealer ved kysten, som fremstår som afgræssede eller slåede græsstrækninger. Endvidere registreres ugræssede strandenge og strandsumpe, hvor disse kan erkendes.

I felten registreres arealer ved kysten med udgangspunkt i ovennævnte beskrivelser, herunder inddæmmede arealer med salttålende plantearter.

2.8. Ferske enge.

Ferske enge, der har et samlet areal på 2.500 m² eller derover, er beskyttet.

Byzone og sommerhusområde

For ferske enge og overdrev, der pr. 1. juli 1992 ligger i byzone eller sommerhusområde, gælder lovens beskyttelsesbestemmelser, jfr. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«, kun for tilstandsændringer til landbrugsformål.

Særligt vedr. ferske enge i Tøndermarsken

De ferske enge, som efter lov nr. 111 af 12. marts 1988 om beskyttelse af de ydre koge i Tøndermarsken er udlagt til omdriftsarealer, er i bekendtgørelse nr. 361 af 4. juni 1993 undtaget fra den generelle beskyttelse i naturbeskyttelseslovens § 3. Denne bekendtgørelse er optrykt som bilag nr. 3 til vejledningen.

Natur- og kulturenge

Ferske enge er skabt ved menneskelig påvirkning. For eksempel ved slåning eller græsning og eventuelt grøftning og dræning af naturlige kærsumfund. Beskyttede ferske enge kan opdeles i ferske naturenge og de såkaldte kulturenge, der omlægges med længere mellemrum. Der skelnes mellem beskyttede ferske enge og kulturgræsmarker, således at enge, som er omlagt hyppigere end hvert 7.-10. år eller, hvor der er høstet en mellemafgrøde hyppi-

Omlægshyppighed

gere end hvert 7.–10. år, ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Arealer, der ikke var græsklædte den 1. juli 1992, udelades af førstegangs registreringen, jf. ovenfor afsnit 2.2. Endvidere bør ferske enge, der er undtaget fra lovens beskyttelsesordning i en periode, fordi de er dannet som følge af en indgået »plejeaftale«, jf. »naturtypebekendtgørelsens« § 2, ikke registreres, så længe de er undtaget fra ordningen. Med hensyn til den usikkerhed, der kan være forbundet med førstegangs registreringen af ferske enge, henvises til afsnit 1, s. 8.

Vegetation

Engens plantesamfund er lysåbent og med græsser og urter, der tåler græsning og/eller slåning. Græsserne er normalt dominerende, og de kan være såvel vilde arter, som kulturbetingede (udsåede). Urtevegetationen har en overvægt af flerårige arter. En række arter vil forekomme både i kulturenge og naturenge. Nogle arter vil også kunne forekomme i moser, på overdrev og strandenge.

Beliggenhed og fugtighedsforhold

De ferske enge er beliggende på relativt lavtliggende og oftest relativt fugtige arealer. Enge er typisk beliggende i ådale, omkring søer og moser eller på gammel søbund eller hævet havbund.

Landbrugsmæssig drift

Nuværende drift er græsning, hø- eller græsslæt eller uudnyttet. I sidstnævnte tilfælde vil engen være under tilgroning med højere urter og der kan evt. være spredt kratopvækst. Engen kan udvikle sig (tilbage) til en mose. Enge kan være gødskede eller ugødskede.

Arealernes hidtidige benyttelse

Hidtidig benyttelse af de beskyttede arealer kan fortsætte i samme omfang som hidtil. Dette indebærer bl.a., at ferske enge, såkaldte kulturenge, som er blevet omlagt med 7–10 års eller længere mellemrum, kan omlægges med samme interval som hidtil. Ferske enge, der regelmæssigt har været omlagt f.eks. hvert 12. år, kan således fortsat omlægges med samme hyppighed. Derimod vil det ved omlæg med ret meget større mellemrum have formodningen imod sig, at der er tale om omlæg, som regelmæssigt har indgået i den hidtidige drift af arealet. I en sådan situation vil omlæg derfor som udgangspunkt kræve en dispensation fra lovens § 3.

Omlæg

Ved omlæg forstås normalt pløjning eller fræsning med efterfølgende jordbehandling m.v. og tilsåning med græs eller en ny mellemafgrøde samt gødskning og sprøjtning. Hvis det har været en del af hidtidig praksis at have en anden afgrøde i et år i forbindelse med omlægning, f.eks. korn, vil denne praksis også kunne fortsætte. Ligeledes vil

gødskning og sprøjtning samt vedligeholdelse af grøfter og dræn i det omfang og med det interval, som har været den hidtidige praksis, kunne fortsætte.

Eksempler på beskyttede engtyper

Naturenge

Naturenge er relativt fugtige, aldrig eller sjældent omlagte enge med græsning eller høslæt og med dominans af vilde græsser og urter. Enge på forholdsvis god jordbonitet kan eksempelvis have et indslag af urter som trævlekrone, eng-kabbeleje, engblomme, vinget perikon samt maj-gøgeurt og andre orkideer m.v. Er græsning eller høslæt forholdsvis ekstensiv eller ophørende, kan disse engtyper være under tilgroning med højere planter som f.eks. lådden dueurt, stor nælde, tagrør, almindelig mjødurt, kær-star, almindelig fredløs, angelik og kær-tidsel m.fl. Denne vegetation kan over nogle år udvikle sig til mose f.eks. rigkær eller til krat og sumpskov. Domineres arealet af en kærplantevegetation i en grad, så området kan betegnes som mose, er det beskyttet som mose uanset græsning og høslæt.

Skovenge

Skovenge er nuværende eller tidligere græsningsarealer på fugtig bund i skove uden egentlig skovdrift.

Kulturenge

Kulturenge er enge, der omlægges eller isås mere eller mindre regelmæssigt som en del af deres landbrugsmæssige drift, men med mindst 7-10 års mellemrum. Her vil optræde en større andel af udsåede kulturgræsser afhængig af hvor lang tid, der er gået, siden engen blev omlagt sidst. Græsarterne kan f.eks. typisk være eng-rottehale, rød svingel, almindelig rajgræs o. lign. Den beskyttede kultureng kan også i enkelte år være tilsået med andre afgrøder end græs (se omlægningsinterval). Kulturenge vil normalt være gødskede, og undertiden kan kemiske bekæmpelsesmidler være anvendt. Kulturenge kan tillige være drænede.

Uudnyttede enge

Uudnyttede enge er enge som ikke længere slås eller græsses med opvækst af højere urter og evt. krat. Engen kan ved naturlig tilgroning udvikle sig tilbage mod mose, rørsump, krat eller sumpskov og på de mere tørre dele mod mere eller mindre tilgroede overdrev.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Enge kan have glidende overgange mod sø, mose, strandeng, overdrev, hede m.v. Disse zoner er også omfattet af beskyttelsen uanset den botaniske navngivning af vegetationstypen. Ved opgørelsen medregnes de i den af de tilgrænsende naturtyper, som de har størst lighed med. Ved ophør af græsning eller slæt kan engen udvikle sig til en mose eller på mere tørre partier til et mere eller mindre

tilgroet overdrev. Når der er tale om naturtyper, der også er beskyttede, vil denne grænsedragning, såfremt størrelseskriteriet er opfyldt, normalt kun være af betydning, hvis området helt eller delvist ligger i byzone eller sommerhusområde, jfr. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«.

Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper

Egentlige græsmarker samt kulturgræsmarker og andre arealer, som omlægges hyppigere end hvert 7.–10. år, eller hvor der flere gange inden for denne periode høstes mellemafgrøder, er ikke omfattet af beskyttelsen. Overgang mellem eng og andre arealer vil ofte kunne ses som skel, hegn, vej, spring i terrænkoten, ændret landbrugsmæssig- eller anden udnyttelse.

Registrering af enge

4 cm kort

Fra 4 cm kort registreres arealer med engsignatur (lyseblå skravering). Det vil typisk være områder i forbindelse med vandløb, søer og større moseområder. Men også på hævet havbund og på tidligere inddæmmede eller tørlagte flader vil der være arealer, der skal registreres som ferske enge.

Luftfotos

Som engarealer registreres, hvad der fra luftfoto kan erkendes som græssede eller græsdominerede marker og arealer beliggende på lavbund jævnfør ovenstående. I en række tilfælde vil det dog ikke altid være muligt ud fra luftfoto at afgøre, om et græsareal bør registreres som fersk eng efter de ovennævnte kriterier, idet det er vanskeligt at skelne forskelle i de græsklædte arealers vegetation.

Feltregistrering

Som enge registreres i felten ferske græsarealer præget af fugtigbundselskende græsser og urter i overensstemmelse med ovennævnte kriterier om beliggenhed, fugtighedsforhold, botanik og dyrkningspraksis. Det er ikke muligt med den i loven anvendte engdefinition udelukkende at anvende vegetationsmæssige kriterier for, om et areal skal registreres som eng. Ud over vegetationsforholdene kan fugtighed, beliggenhed, humusindhold og den hidtidige landbrugsmæssige drift have betydning for, om et areal bør registreres som eng. Et ujævnt og tuet overfladerelief er tegn på, at engen ikke er omlagt inden for de senere år. Sådanne enge medtages i registreringen. Beskyttelsen gælder uanset om der græsses eller slås, eller engene er uudnyttede og uanset, om de er gødskede eller ugødskede. Krat og spredte træer og buske kan forekomme på beskyttede enge.

2.9. Overdrev.

Overdrev er sammen med de ferske enge inddraget under beskyttelsen, således at alle overdrev på 2.500 m² og derover er omfattede.

*Byzone og
sommerhusområde*

For overdrev der pr. 1. juli 1992 ligger i byzone eller sommerhusområde, gælder lovens beskyttelsesbestemmelser kun for tilstandsændringer til landbrugsformål, jf. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«.

*Overdrev i historisk for-
stand*

De oprindelige overdrev er i historisk forstand ligesom hederne og de ferske enge en naturtype, som er opstået som et resultat af en særlig landbrugsmæssig driftsform. Det var udyrkede arealer med rester af skov, som før udskiftningen tjente til vedvarende græsningsarealer for en eller flere landsbyer. Overdrevenes jordbund udmagredes efterhånden ved den vedvarende fjernelse af næringsstoffer fra arealerne, ved husdyrenes græsning og anvendelse af staldgødningen på agerjorden. Tilsvarende kan relativt tørre arealer, hvor dyrkning er opgivet i nyere tid, have udviklet sig, så de naturmæssigt svarer til overdrev i naturbeskyttelseslovens forstand og dermed er omfattet af beskyttelsen. F.eks. hvis et areal har ligget uudnyttet hen i en længere årrække eller har været benyttet til græsning.

*Jordbund og landskabelige
forhold*

Ved overdrev forstås naturligt veldrænede, vedvarende græsarealer. Overdrev er således tørbundsarealer med lys åben græs- og urtevegetation, der aldrig eller kun meget sjældent har været pløjet op, og som oftest er præget af græsning. Overdrev er ofte beliggende på kuperet eller andet højere liggende terræn. Overdrev kan være græssede, slåede eller uudnyttede.

Tilgroning

Hvis udnyttelsen til græsning eller slæt ophører, vil overdrevet gro til med højere græsser og urter og efterhånden krat. Overdrev kan således være delvist tilgroede med krat, f.eks. af hvidtjørn, men også slåen, rose og æble, samt visse steder ene. Efterhånden kan også træer indvandre som f.eks. eg, ask, ahorn, elm og fugle-kirsebær.

Omlæg og gødskning

Overdrev har aldrig eller kun meget sjældent været pløjet op, og overdrev gødskes normalt kun i ringe omfang.

Vegetation

Græs- og urtevegetationen er oftest righoldig og varieret. Nogle typiske overdrevsarter er:

Dværgbunke, bølget bunke, tandbælg, hjertegræs, kattesæg, fåre-svingel, fløjlsgræs, vår-star, pille-star, dunet vejbred, knoldet mjøldurt, knold-ranunkel, alm. mæl-

keurt, eng-havre, kattefod, blå-klokke, stor knopurt, tormentil, lyng-snerre, mark-krageklo, blåhat, blåmunke, mark-byenke, gul evighedsblomst, gul snerre, smalbladet høgeurt, hunde-viol, krat-fladbælg, prikbladet og kantet perikon, lav tidsel, bakketidsel, timian, bugtet kløver, hulkravet kodriver og mark-frytle. Denne liste over karakteristiske overdrevarsarter er dog ikke komplet.

Rummer et areal mange typiske overdrevarsarter, eller er det domineret af enkelte typiske overdrevarsarter, er det beskyttet. Et overdrev behøver således ikke at være specielt artsrigt for at være beskyttet. Der er heller ikke specielle arter, der skal være tilstede, for at det er omfattet af beskyttelsen. Listen over typiske overdrevarsarter er lang. Hvad der er typisk, er i høj grad afhængig af jordbunden og den geografiske placering. F.eks. er en række hedearter typiske for overdrev på udpint jord.

Hvis et område er kendt som historisk overdrev og formodes at have været holdt udenfor omdrift i mange år eller naturmæssigt svarer til de »historiske overdrev«, er det omfattet af beskyttelsen.

Hvis det oplyses, at et areal regelmæssigt er omlagt og intet i vegetationen eller terrænforholdene modsiger disse oplysninger, vil der normalt ikke være behov for at foretage yderligere undersøgelser, og arealet kan umiddelbart udelades af registreringen. Velafgrænsede græsningsarealer, folde m.m., der ligger i umiddelbar tilknytning til landbrugsbygninger er normalt ikke omfattet af overdrevsbegrebet. Overdrev kan springe i krat og siden udvikle sig til højskov og dermed vokse sig ud af beskyttelsen, men da overdrev kan være kratdækkede og stadig blive betragtet som overdrev, vil det sjældent ske. Overdrev kan forsumpe gennem vandstandshævning eller ved manglende vedligeholdelse af dræn og på den måde blive til beskyttet eng eller mose.

Eksempler på beskyttede overdrevstyper

Kalkbakker, kystskrænter, strandoverdrev og græsset klit

Overdrev på kuperede bakker og i dyrehaver m.m. er normalt græssede og meget sjældent eller aldrig omlagt. Oftest vil sådanne overdrev være artsrige og botanisk værdifulde. Overdrev med stenstrøninger er tegn på, at arealet aldrig har været opdyrket. Enkelte historisk eller landskabeligt værdifulde overdrev kan dog være omfattet, selv om de er artsfattige på grund af sprøjtning, gødskning, eller overgræsning.

Nuværende og tidligere tiders (f.eks. stenalderhavets) kystskrænter er omfattet af beskyttelsen. Kalkbakker,

græsset grøn og grå klit og indsander er omfattet, hvis de har overdrevspræg. Strandoverdrev bør registreres sammen med strandeng.

Græsfælle

Græsfælle er overvejende flade og tørre. Græsfælle med typisk overdrevs-vegetation beliggende i f.eks. udkanten af byer er omfattet af beskyttelsen. Arealer er kun beskyttet, hvis de aldrig eller meget sjældent har været omlagt.

Klippeløkker

Klippeløkker omfatter afgræssede overdrev på Bornholm, hvor dyrkning af jorden var besværlig på grund af højtliggende klipper. De er domineret af flerårige græsser og urter, heriblandt orkideer. Enebær er ofte tilknyttet disse voksesteder. Ved ophør af græsning vil klippeløkkerne gradvis springe i krat og skov.

Afgrænsning til andre beskyttede naturtyper

Overdrev kan have diffuse afgrænsninger i forhold til enge, moser og heder. I grænsezonen kan i nogle tilfælde optræde en vegetation, der falder uden for den gængse snævre botaniske definition for både overdrev og den tilstødende naturtype. Disse grænsezoner vil også være omfattede uanset, hvad de kaldes. En præcis afgrænsning vil normalt kun være relevant i forhold til moser og da kun, hvis området ligger i byzone eller sommerhusområde, jf. § 1 i »naturtypebekendtgørelsen«.

Afgrænsning til ikke beskyttede arealtyper

I forhold til anden arealudnyttelse vil der udover forskelle i vegetation og landbrugsmæssig drift ofte være tydelige terrænskel i form af veje, hegn, grøfter og lignende, ligesom der vil være markante overgange til højskov, plantager og ager.

Registrering af overdrev

4 cm kort

Som overdrev registreres græsklædte, kuperede arealer og kystskrænter. 4 cm kortene må i øvrigt sammenholdes med luftfotos, da der ikke findes signatur for overdrev eller lignende. Stærkt kuperet ager med spredte trægrupper, der er angivet med signaturen for trægrupper (en lille sky), og eventuelt småskove, kan være overdrev. Ligeledes kan hedesignatur være anvendt for overdrev.

Luftfotos

Ved at supplere 4 cm kortene med luftfotos kan registreres arealer, der kan erkendes som overdrev, d.v.s. kuperede græs- eller urtebevoksede arealer beliggende på tør bund og uden tegn på omlægning i mange år.

Feltregistrering

Ved registrering i felten har vegetationens sammensætning og artsrigdom betydning ligesom eventuelle oplysninger om arealets driftsmæssige historie. Arealerne registreres som beskyttede, hvis de er græs- eller urtebevoksede uden tegn på omlægning i mange år og beliggende på

tør bund. De registreres uanset, om de er græssede eller ugræssede, hegnede eller uhegnede, med eller uden krat og spredte træer, kuperede eller flade. Endvidere registreres typisk mere eller mindre kratklædte kystskrænter, nuværende eller tidligere græsningsarealer på skrænter og stærkt kuperet terræn, gamle dyrehaver med mange og/eller større lysninger, permanente skovlysninger, tørre græsarealer med stenstrøninger, klippeløkker, tørre græsningsarealer i tilknytning til moser og enge, hårdt græssede, tidligere heder samt klitarealer, der ikke er omfattet som heder eller klitfredet areal. De tørre græsningsarealer i forbindelse med strandenge (strandoverdrev) registreres dog som strandenge. Kulturgræsmarker, der omlægges hyppigt, samt vejskrænter og jernbaneskråninger registreres ikke som overdrev.

3. Omfang og formkrav til amternes registrering

Førstegangs registrering

Amtskommunerne foretager inden den 1. maj 1995 en førstegangs registrering af de naturtyper, der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, jfr. § 1 i »registreringscirkulæret«.

Registreringen af de beskyttede naturtyper gennemføres ved anvendelse af allerede udførte kortlægninger og andre registrerede oplysninger, nye og ældre luftfotos, Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk, f.eks. Danmark 1:25.000 (4 cm), målebordsblade eller andre kort, og der foretages i fornødent omfang besigtigelse af de registrerede arealer.

De beskyttede vandløb er udpeget og fremgår af de godkendte kortværk.

Indtegnning på kort

De registrerede arealer indtegnes på Kort- og Matrikelstyrelsens 4 cm kortværk eller tilsvarende kort. De registrerede arealer indtegnes med en standardsignatur for hver af de beskyttede naturtyper. Små søer på under 1000 m² angives med punktsignatur. Større søer angives så konkret og arealtro som muligt. Ved arealer angives så vidt muligt de enkelte naturtyper, der findes på arealet. Ved meget sammensatte mindre arealer under 5 ha angives hovednaturtypen, samt at der er tale om mosaik.

Opmåling

Arealernes størrelse opmåles og beregnes, jfr. § 1, stk. 3, i »registreringscirkulæret«. Opmålingen foretages med en nøjagtighed svarende til, at den udføres med planimeter. Arealerne opmåles i m².

Offentliggørelse

Kort med angivelse af de arealer, der er registreret som omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, udsendes senest den 1. maj 1995 til kommunalbestyrelserne, interesserede erhvervs- og interesseorganisationer, samt til Skov- og Naturstyrelsen, jvf § 2 i »registreringscirkulæret«.

Kortgrundlaget for offentliggørelse af de registrerede beskyttede naturtyper skal være af en sådan karakter, at de enkelte beskyttede områder og deres beliggenhed og signatur for naturtypen kan erkendes. Et kortgrundlag, der opfylder dette krav, er Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000. Kortværk med større målestok end 1:25.000 (f.eks. 1:50.000) vil næppe kunne udgøre tilstrækkelig information om de beskyttede arealers belig-

genhed, da mindstegrænsen for, hvad der kan angives arealtro på dette kort, er 1 ha, og de mindste beskyttede arealer vil ikke kunne angives på en måde, så interesserede kan danne sig et billede af, hvorvidt et konkret areal er registreret som omfattet af beskyttelsen.

Kort over de registrerede beskyttede naturtyper vil efter nærmere aftale kunne indleveres på digital form til Skov- og Naturstyrelsen, såfremt format og kortgrundlag er af en type, styrelsen råder over og kan modtage.

Amtskommunerne skal endvidere, jfr. cirkulærets § 2 indrykke en bekendtgørelse i de stedlige blade om registreringen med oplysning om, hvor der er adgang til at gennemse kortene.

Arealopgørelse

Oversigt over de samlede antal og arealer af registrerede naturtyper indsendes til Skov- og Naturstyrelsen senest den 1. september 1995, når førstegangs registreringen er afsluttet. Oversigten skal indeholde en opgørelse af areal og antal lokaliteter af henholdsvis søer, moser, heder, strandenge incl. strandsumpe, ferske enge og overdrev. Der henvises til § 3 i »registreringscirkulæret«.

For søer under 1000 m² opgives dog kun antal og ikke areal. For de øvrige naturtyper opmåles arealet, og det samlede areal og antal områder opgives til Skov- og Naturstyrelsen for hver af naturtyperne (hhv. sø, mose, hede strandeng incl. strandsumpe, ferske enge og overdrev) i arealkategoriene 0-1 ha, 1-2 ha, 2-5 ha, 5-10 ha, 10-50 ha og over 50 ha. Arealerne opgives i ha med to decimaler. For naturområder, som består af flere forskellige naturtyper, såkaldte mosaikker, beregnes det samlede areal, og de enkelte naturtyper udregnes som procent heraf og henregnes under de respektive naturtyper.

Vedligeholdelse af registreringen

Registreringen af de beskyttede naturtyper må betragtes som en løbende proces, hvor førstegangs registreringen præciseres og forbedres ved den senere vedligeholdende registrering, jfr. § 4, stk. 1, i »registreringscirkulæret«.

Ajourførte oplysninger om de registrerede naturtypers areal og beliggenhed indsendes til Skov- og Naturstyrelsen efter anmodning, jf. § 4, stk. 2, i »registreringscirkulæret«.

Bekendtgørelse om beskyttede naturtyper og sten- og jorddiger m.v.

I medfør af § 5, § 6, § 67, stk. 2, og § 87, stk. 4, i lov nr. 9 af 3. januar 1992 om naturbeskyttelse fastsættes:

Kapitel 1

Beskyttelsesordningen

Naturtyper m.v.

§ 1. For heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og overdrev, der den 1. juli 1992 ligger i byzone eller sommerhusområde, gælder lovens § 3, stk. 2, kun for tilstandsændringer til landbrugsformål.

§ 2. Søer, moser og lignende, heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og overdrev, der er dannet, fordi der efter aftale med en offentlig myndighed i en nærmere angiven periode er gennemført en særlig driftsform på et areal, herunder braklægning og/eller pleje af dette, er undtaget fra bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, medmindre andet er bestemt i aftalen. Undtagelsen gælder indtil et år efter aftaleperiodens udløb.

Stk. 2. Hvor aftalen indgås med amtsrådet, skal aftalen indeholde en nærmere angivelse af, i hvilken udstrækning der på det omhandlede areal findes områder, som er omfattet af beskyttelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3.

Stk. 3. Indgås der aftale med en offentlig myndighed om pleje af et areal, der er omfattet af bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, kan den tidligere udnyttelse af arealet genoptages efter aftaleperiodens udløb,

medmindre andet er bestemt i aftalen. Genoptagelsen skal ske senest et år efter aftaleperiodens udløb.

Sten- og jorddiger o. lign.

§ 3. Bestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 4, stk. 1, gælder alene for de sten- og jorddiger og lignende, der i Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark (1:25.000) er angivet på kortbladet for det pågældende område i den senest reviderede udgave forud for den 1. juli 1992.

Stk. 2. Når miljøministeren efter indstilling fra amtsrådet har foretaget en konkret udpegning af de sten- og jorddiger og lignende, der skal være omfattet af beskyttelsesordningen, jf. bekendtgørelsens §§ 5 og 7, er alene disse diger omfattet af reglen i naturbeskyttelseslovens § 4, stk. 1.

Stk. 3. Bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 4, stk. 1, gælder ikke for

- 1) diger, der ligger i byzone eller sommerhusområde,
- 2) diger omkring kirkegårde, der er omfattet af lovgivningen om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde, og
- 3) havediger.

Særlige anlæg

§ 4. Bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, og § 4, stk. 1, gælder ikke for

- 1) diger, høfder, bølgebrydere og andre foranstaltninger, der udføres som led i en kystbeskyttelse af flere ejendomme langs kysten,

og hvortil der på forhånd er meddelt tilladelse i henhold til lov om kystbeskyttelse, og 2) sådanne mindre bade- og bådebroer, der er omfattet af § 2 i Trafikministeriets bekendtgørelse nr. 489 af 28. september 1981.

Stk. 2. Etablering af kystbeskyttelsesforanstaltninger og af mindre bade- og bådebroer må ikke forhindre eller vanskeliggøre offentlighedens adgang til naturen, jf. naturbeskyttelseslovens § 22, stk. 3.

Udpegning af beskyttede sten- og jorddiger og vandløb

§ 5. Amtsrådet udarbejder forslag til udpegning af sten- og jorddiger og lignende, jf. bekendtgørelsens § 3, stk. 2.

Stk. 2. Amtsrådets kort med forslag til udpegning fremlægges til offentligt gennemsyn i 8 uger.

Stk. 3. Amtsrådet indrykker en bekendtgørelse i stedlige blade om fremlæggelsen af forslaget. Amtsrådet sender tillige forslaget til interesserede erhvervs- og interesseorganisationer.

Stk. 4. Efter udløbet af den i stk. 2 nævnte frist indsendes forslaget til Skov- og Naturstyrelsen til miljøministerens godkendelse ledsaget af de bemærkninger, som er fremkommet under den offentlige fremlæggelse og amtsrådets kommentarer hertil.

§ 6: Ved en revision af den tidligere foretagne udpegning af de vandløb, der er omfattet af beskyttelsesordningen, jf. naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1, finder reglerne i bekendtgørelsens § 5, stk. 2-4, tilsvarende anvendelse.

§ 7. Amtsrådet indrykker en bekendtgørelse i stedlige blade om miljøministerens godkendelse af de i §§ 5 og 6 nævnte kort og om det tidspunkt, hvorfra kortene efter miljøministerens bestemmelse skal være gældende.

Stk. 2. Oplysning om de til enhver tid godkendte kort kan fås ved henvendelse til amtskommunen eller vedkommende kommune.

Oplysning om beskyttelsesordningen

§ 8. Amtsrådet giver efter anmodning fra offentlige myndigheder, berørte ejere, brugere m.v. oplysning om, hvorvidt en bestemt foranstaltning, areal, sø, vandløb eller sten- eller jorddige er omfattet af beskyttelsesordningen.

Stk. 2. Amtsrådet skal besvare en modtagen forespørgsel inden 4 uger. Har vedkommende ejer m.v. ikke modtaget svar inden udløbet af den i 1. pkt. nævnte frist, kan ændringen gennemføres uden dispensation.

Stk. 3. Den regel, der er nævnt i stk. 2, 2. pkt., gælder ikke for foranstaltninger og arealer samt søer, der klart falder ind under beskyttelsesordningen. Reglen gælder heller ikke for vandløb og sten- og jorddiger, som er udpeget som beskyttede i offentliggjorte registreringer, jf. bekendtgørelsens §§ 5 og 6.

Stk. 4. Hvis amtsrådet inden udløbet af den i stk. 2 nævnte frist har anmodet vedkommende ejer m.v. om yderligere oplysninger, regnes den i stk. 2 nævnte frist først fra modtagelsen af de ønskede oplysninger.

Kapitel 2

Underretning og offentliggørelse m.v.

§ 9. Amtsrådet skal foretage skriftlig underretning om afgørelser vedrørende naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, og § 4, stk. 1, til følgende klageberettigede

- 1) adressaten for afgørelsen,
- 2) kommunalbestyrelsen,
- 3) Skov- og Naturstyrelsen i sager, der ikke anses for at være af underordnet betydning,
- 4) offentlige myndigheder, der må antages at have interesse i afgørelsen,
- 5) Danmarks Naturfredningsforening og
- 6) lokale foreninger og lignende, som har en væsentlig interesse i afgørelsen, og som har anmodet om underretning.

Stk. 2. Amtsrådets underretning om dispensationer fra bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, og § 4, stk. 1, skal indeholde oplysning om, at dispensationer ikke må udnyttes, før klagefristen er udløbet, og at rettidig klage har opsættende virkning for den påklagede afgørelse, medmindre klagemyndigheden bestemmer andet, jf. naturbeskyttelseslovens § 87, stk. 3.

Stk. 3. Amtsrådet giver den, som har fået en dispensation, underretning om en indgivet klage og om klagens opsættende virkning, jf. naturbeskyttelseslovens § 87, stk. 3.

§ 10. Amtsrådet skal offentliggøre afgørelser efter bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3, og § 4, stk. 1, hvis afgørelserne an-

ses for at være af større betydning eller af almindelig offentlig interesse.

Stk. 2. Offentliggørelse sker ved bekendtgørelse i stedlige blade efter amtsrådets nærmere bestemmelse.

Stk. 3. Bekendtgørelsen skal indeholde oplysning om

- 1) hovedindholdet af afgørelsen,
- 2) hvilke ejendomme eller dele af ejendomme, der er omfattet af afgørelsen,
- 3) det eller de steder, hvor afgørelsen er fremlagt, og
- 4) klageadgangen.

Stk. 4. Amtsrådet skal offentliggøre klagemyndighedens afgørelse i en klagesag efter klagemyndighedens nærmere bestemmelse.

Kapitel 3

Ikrafttrædelses- og ophævelsesbestemmelser

§ 11. Bekendtgørelsen træder i kraft den 1. juli 1992.

Stk. 2. Samtidig ophæves

- 1) bekendtgørelse nr. 521 af 2. november 1983 om godkendelse m.v. efter naturfredningslovens §§ 43 og 45 af anlæg i forbindelse med visse vådområder (vandløb, søer og moser),
- 2) bekendtgørelse nr. 40 af 9. februar 1984 om tilladelse m.v. efter naturfredningslovens kap. V til ændringer af heder, strandenge og strandsumpe og
- 3) bekendtgørelse nr. 615 af 23. august 1991 om undtagelse af visse områder fra bestemmelserne i naturfredningslovens kap. V.

Miljøministeriet, den 25. juni 1992

PER STIG MØLLER

/ Ann Merete Mortensen

Cirkulære om registrering af beskyttede naturtyper samt om indsendelse af oplysninger til Skov- og Naturstyrelsen

(Til samtlige amtsråd)

I medfør af § 7 og § 68, stk. 1, i lov nr. 9 af 3. januar 1992 om naturbeskyttelse fastsættes:

Kapitel 1

Registrering af beskyttede naturtyper

§ 1. Amtsrådet foretager en førstegang's registrering af de naturtyper, der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Stk. 2. Registreringen sker på grundlag af Miljøministeriets vejledning om registrering af beskyttede naturtyper.

Stk. 3. De registrerede arealer indtegnes på Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000 eller tilsvarende kort, og der foretages en optælling og arealberegning af de beskyttede arealer.

Stk. 4. Registreringen skal være gennemført inden 1. maj 1995.

§ 2. Amtsrådet sender senest den 1. maj 1995 kort med angivelse af de arealer, der er registreret som omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, til de pågældende kommunalbestyrelser, interesserede erhvervs- og interesseorganisationer samt Skov- og Naturstyrelsen. Amtsrådet indrykker samtidig en bekendtgørelse om registreringen i stedlige blade med oplysning om, hvor der er adgang til gennemsyn af kortene.

§ 3. Amtsrådet udarbejder på grundlag af førstegang's registreringen en opgørelse af det samlede areal af de registrerede naturtyper, fordelt på antal lokaliteter og beskyttede naturtyper.

Stk. 2. De opgørelser, der er nævnt i stk. 1 indsendes til Skov- og Naturstyrelsen senest den 1. september 1995.

§ 4. Amtsrådet foretager en løbende vedligeholdelse af registreringen af beskyttede naturtyper.

Stk. 2. Opgørelserne, udarbejdet i medfør af § 3, stk. 1, revideres efter anmodning fra Skov- og Naturstyrelsen og indsendes til styrelsen.

Kapitel 2

Indsendelse af oplysninger til Skov- og Naturstyrelsen

§ 5. Til brug for opretholdelsen af det centrale fortidsminderegister afgiver amtsrådet løbende følgende oplysninger til Skov- og Naturstyrelsen:

- 1) Afgørelser i sager om ændring af tilstanden inden for 100 meter fra fortidsminder (naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 3, jf. § 18, stk. 1).
- 2) Afgørelser om lovliggørelse af forhold, der strider mod naturbeskyttelseslovens §§ 12, 13 og 18, jf. § 73, stk. 6.
- 3) Oplysninger om plejeforanstaltninger på fortidsminder (naturbeskyttelseslovens § 52 samt bekendtgørelse nr. 551 af 22. juni 1992 om pleje af fredede arealer og fortidsminder samt om tilsyn, § 2).
- 4) Oplysninger om aftaler om offentlig adgang til fortidsminder.
- 5) Oplysninger om opsætning af informations-tavler ved fortidsminder.

Stk. 2. Oplysningerne efter stk. 1 afgives med angivelse af fortidsmindets fredningsnummer samt kortbilag i forholdet 1:25.000, hvoraf fortidsmindets beliggenhed fremgår.

§ 6. Til brug for opretholdelsen af det centrale strandfredningsregister indsender amtsrådet løbende samtlige afgørelser efter naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 3, jf. § 15, til Skov- og Naturstyrelsens centrale strandfredningsregister.

Miljøministeriet, den 13. juli 1993

SVEND AUKEN

/ Michael Christiansen

Bekendtgørelse om undtagelse af de ferske enge, som efter Tøndermarskloven er udlagt i omdrift, fra den generelle beskyttelse i naturbeskyttelseslovens § 3

I medfør af § 5, stk. 1, i lov nr. 9 af 3. januar 1992 om naturbeskyttelse fastsættes:

§ 1. Bestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 2, nr. 4 om forbud mod ændringer i tilstanden af ferske enge gælder ikke for de are-

aler, der i medfør af lov nr. 111 af 12. marts 1988 om beskyttelse af de ydre koge i Tøndermarsken er udlagt til omdriftsarealer.

Stk. 2. Bekendtgørelsen træder i kraft den 18. juni 1993.

Miljøministeriet, den 4. juni 1993

SVEND AUKEN

/ Ole Christiansen

Bilag 4

Litteratur

Anvendelsen af kort og flyfotos til registrering af naturtyper og de fordele og begrænsninger, der er knyttet hertil, er nærmere beskrevet i rapporten: Vejledning i metoder til overvågning af småbiotyper i agerlandet. Udarbejdet af Anders Tvevad og udgivet af Skov- og Naturstyrelsen 1988. Rapporten kan rekvireres ved henvendelse til Skov- og Naturstyrelsens informationssektion dagligt mellem 9-12 tlf.: 39 47 20 00.